

GEDIMINO LAIŠKAI

14. [1322, vasara, Vilnius] Gediminas popiežiui Jonui XXII

Ir čia Lietuvos karaliaus laiško, kuriame skundžiamasi popiežiui prieš Ordiną, nuorašas¹.

Kilniausiam Tėvui ponui Jonui², Romos Sosto aukščiausiam vyskupui, Gediminas, lietuvių ir daugelio rusų karalius³, ir t. t. Jau seniai girdėjome, kad visi krikščionių tikėjimo išpažinėjai privalo paklusti jūsų autoritetui ir tėviškumui⁴ ir kad pats katalikų tikėjimas yra Romos bažnyčios prižiūrimas. Dabar jūsų prakilnybei šiuo laišku pranešame, jog mūsų pirmtakas karalius Mindaugas su visa savo karalyste buvo atsivertęs į Kristaus tikėjimą, bet dėl žiaurių skriaudų ir nesuskaičiuojamų Vokiečių namo brolių magistro išdavysčių visi nuo tikėjimo atsitraukė⁵, todėl, o varge, ir mes iki pat šios dienos liekame mūsų protėvių klaidoje. Nes daugelį kartų mūsų pirmtakai Rygos arkivyskupams siuntė taikai sudaryti savo pasiuntinius⁶, bet [tie] juos žiauriai nužudė, kaip yra aišku iš pono Ysarno⁷ [pavyzdžio]. Pono Bonifaco⁸ vardu jis sudarinėjo taiką ir paliaubas su mumis ir broliais iš Vokiečių namo ir laišką mums siuntė, bet iš pono Ysarno grįžtančius pasiuntinius kelyje tie broliai vienus nužudė, antrus pakorė, trečius privertė pačius nusiskandinti. Taip pat mūsų pirmtakas karalius Vytenis siuntė laišką ponui legatui Pranciškui⁹ ir ponui arkivyskupui Frydrichui prašydamas, kad jam atsiųstų du brolius iš mažųjų brolių ordino, skirdamas jiems vietą ir jau pastatytą bažnyčią. Tai žinodami, broliai iš Vokiečių namo [ordino] Prūsijoje pasiuntė kariuomenę aplinkiniais keliais ir sudegino minėtą bažnyčią¹⁰. Taip pat ponus arkivyskopus, vyskopus ir kunigus grobia, kaip aišku pono Jono, kuris pono Bonifaco laikais¹¹ mirė kurijoje, atveju ir iš pono arkivyskupo Frydricho, kurį klasta iš bažnyčios išvarė. Taip pat vieno kunigo pono Bertoldo, kurį Rygos mieste nuosavame name žiauriai nužudė,

¹ Gedimino laiško originalo neišlikęs.

² Popiežius Jonas XXII (1316.VIII.7 / IX.5–1334.XII.4) – Jacques'as Dueze (Žakas Duezė), prancūzas, kilęs iš Cahors, buvęs Neapolio karaliaus kancleris, uolus administratorius bei biurokratas. Neprikaištingas taisyklių laikymasis sukėlė aštrų jo konfliktą su imperatoriumi Liudviku IV Bavariečiu.

³ Titulas naudojamas laiške popiežiui bei 1323 m. laiškuose. Pastebėjime, jog čia nekalbama apie Gedimino „Dievo malonės“ suteiktą valdžią (kitai negu Rygai siųstame laiške bei 1323 m. dokumentų formuluočiose). Jonas XXII ypač jautriai reaguodavo, jei valdovai, pavyzdžiui, imperatorius Liudvikas, *neteisėtai* naudojo tokias formuluotes. Neaišku, kas slypi už „etc“, ar ilgesnis titulas (pvz., *princeps et dux Semigallie*), ar pasisveikinimas.

⁴ Romos bažnyčios viršenybę prieš kitas bažnyčias bei pasaulio valdžias atkakliai gynė popiežiai, ypač Inocento III (1198–1216) įpėdiniai, o vokiečių imperatorius (vėliau – prancūzų karalius) karštai ją ginčijo.

⁵ Klausimas, ar Mindaugas atsimetė nuo krikščionybės, ginčytinas. Daugelis XIII–XV a. šaltinių teigia, jog apsuptas vietos priešų karalius naujos religijos atsisakė, tačiau tokie teiginiai turi propagandinį atspalvį (įskaitant ir lietuvių pasisakymus, norinčius parodyti, kad dėl tokios liūdno istorijos kaltas Ordinas; Ordino atstovai stengėsi įrodyti, jog Mindaugo veiksmai esą lietuvių nepatikimumo ženklas). Istorikų sprendimuose irgi atsiskleidžia jų pačių požiūris į Bažnyčią bei lietuvių religinę jauseną. Teiginys apie visos Mindaugo karalystės krikštą yra aiškiai perdėtas.

⁶ Traidenis, Vytenis – Lietuvos didieji kunigaikščiai.

⁷ Paskirtas Rygos arkivyskupu Ysarnas tos garbės atsisakė. Jis tapo Lundo vyskupu. Jokių Ysamo Vyteniui siųstų laiškų archyvuose neišlikę.

⁸ Popiežius Bonifacas VIII (1294.XII.24 / 1295.I.23–1303.X.11) – Benedetto Caetani, italas, kilęs iš Agnatio, aršus Bažnyčios valdžios gynėjas nuo pasauliečių valdovų pretenzijų į aukščiausią valdžią, paskelbė *Unam sanctam* – garsią bulę prieš prancūzų bei kitus karalius. Joje konstatuojama, jog už Romos bažnyčios ribų neįmanoma išgelbėti savo sielos. Mirė po susidūrimo su Prancūzijos karaliumi Pilypu IV. Bonifacas ėmėsi Pabaltijo reikalų ir pareikalavo, jog Livonijos vyskupai paremtų Danijos karaliaus valdžią Estijoje, o Vokiečių ordinas gerbtų Rygos arkivyskupo teises.

⁹ Pranciškus (Francisco) iš Moliano – popiežiaus legatas. Legatas – popiežiaus pasiuntinys, turintis visus įgaliojimus vykdyti jam paskirtą misiją. 1312 m. Pranciškus tris mėnesius tyrė rygiečių skundus prieš Ordiną. Šio proceso dokumentai saugomi Berlyne, buvusiam Ordino, vėliau Prūsijos karalystės Karaliaučiaus archyve.

¹⁰ Gal čia kalbama apie 1314 m. užpuolimą, per kurį Ordino kariai sudegino visą Naugarduką?

¹¹ Gal popiežiaus Bonifaco VIII laikais Jonas mirė kurijoje? Nieko daugiau apie tai nežinoma.

atveju.

Ir žemes palieka nuniokotas, kokios plyti Žiemgaloje ir daug kur kitur. Bet sako, kad tai daro gindamas krikščionis. Gerbiamas Šventasis Tėve, mes krikščionių nepuldinėjame, idant katalikų tikėjimą sunaikintume, bet puolame, kad nepasiduotume skriaudžiami, kaip tai daro krikščionių karaliai ir kunigaikščiai¹². Tai yra aišku, nes turime pas save brolių iš mažųjų brolių ordino ir iš pamokslininkų ordino. Jiems davėme visišką laisvę krikštyti, pamokslauti ir atlikti kitas šventas pareigas.

Taigi tai, garbingasis Tėve, jums parašėme, kad žinotute, kodėl mūsų protėviai mirė nepasitikėjimo ir netikėjimo klaidoje. O dabar, gerbiamas Šventasis Tėve, karštai maldaujame, jog į mūsų apverktiną padėtį pažvelgtute, kadangi esame pasiruošę jums, kaip ir kiti krikščionių karaliai, visur kur paklusti ir katalikų tikėjimą priimti, jei tik būtume visai nepriklausomi nuo minėtų kankintojų, būtent minėto magistro bei brolių.

16. 1323.I.25, Vilnius, Gediminas visiems krikščionims

Visiems visame pasaulyje išplitusiems Kristaus garbintojams, vyrams ir moterims, ypač teikiant pirmenybę ypatingiems Liubeko, Štralzundo, Brėmeno, Magdeburgo, Kelno miestams ir kitiems iki pat Romos¹³, Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žiemgalos valdovas ir kunigaikštis, garbės ir malonės patvarumo sveikindamas [linki]. Šiuo [raštu] pareiškiame tiek esantiems, nesantiems, tiek būsimiems skaitytojams, kad išsiuntėme mūsų pasiuntinį su mūsų laišku Apaštališkajam Viešpačiui ir Švenčiausiajam mūsų Tėvui dėl katalikų tikėjimo priėmimo. Jo atsakymą žinome ir jo legatų kiekvieną dieną nekantriai laukiame¹⁴, o jeigu jie pas jus atvyktų, padėkite jiems pagarbiai siųsdami juos toliau pas mus. Nes norime gauti tokią paslaugą panašiu arba svarbesniu atveju, kadangi ką tik gera padarysite jiems, pažinsite, kad mums taip padarėte. Nes viso to, ką Švenčiausiajam Tėvui ir mūsų Viešpačiui aukščiausiajam dvasininkui surašėme, sieksime Dievo šlovei ir Šventosios bažnyčios garbei tvirtai laikytis, bažnyčias statyti, kaip jau esame padarę: žinokite, kad vieną [bažnyčią] pamokslininkų ordinui mes naujai pastatėme prieš dvejus metus mūsų mieste Vilniuje. O dvi – mažųjų ordinui: vieną minėtame mūsų Vilniaus mieste¹⁵, kitą – Naugarduke¹⁶. Pastarąją Prūsijos kryžiaus nešėjai sudegino, siekdami krikščionybę sunaikinti ir mažuosius brolius išvaryti iš mūsų žemės¹⁷; šiais metais Visagalio Dievo ir jo gimdytojos Mergelės Marijos, ir palaimintojo Pranciškaus garbei liepėme vėl atstatyti, kad tie broliai nuolatos didintų Kristaus šlovę mūsų naudai ir išganingai sūnų ir mūsų žmonių, ir taip pat visų, tikrą Dievą Jėzų Kristų garbinančių, apsaugai. [Kviečiame] vyskupus, kunigus, bet kurio šventimo dvasininkus, kurių tik gyvenimas nėra vdingas, kaip tų, kurie vienuolijas stato ir paima gerųjų žmonių aukas, ir tada [vienuolijas]

¹² Norėta įtikinti, jog Gediminas elgiasi kaip valdovas, o ne krikščionybės priešas. Pasak vienos teologinės krypties, net pagonytų turį teisę į *dominium*.

¹³ Šis miestų sąrašas platesnis už gegužės mėn. laiškuose pateiktą miestų sąrašą. „Usque Romam“ skamba keistai, nes tuo metu (nuo 1305 m.) popiežiai jau praktiškai (nors neoficialiai) rezidavo Avinjone, o Gediminas žinojo, kur popiežius gyvena. Nėra duomenų apie Romos ir Pabaltijo prekybos ryšius. XIV a. rusų šaltiniuose frazė „daže do Rima“ reiškė „iki pasaulio galo“.

¹⁴ Ši pastaba sukėlė ilgą ginčą dėl šių tekstų autentiškumo, nes nėra įrodymų, jog popiežius būtų parašęs laišką Gediminui tarp 1317 m. ir 1324 m. Ne visi atsakymai į paklausimą buvo pateikiami raštu. Dėl žodžių formos pontifice bei patre (*casus ablativus*) vietoj teisingos galūnės – *i* (*casus dativus*) svarbu atsiminti, kaip viduramžiais buvo rengiami tekstai – diktuojami tam, kuris rašė, o ne tyliai kopijuojami iš rankraščio, tokiu atveju panašios gramatinės klaidos parodo ne tiek kalbos mokėjimą, kiek diktuojančio žmogaus akcentą.

¹⁵ Mūsų Vilniaus miestas – valdovo miestas. Jo nereikėtų laikyti sostine, vieninteliu valdžios centru. LDK, kaip ir kitose šalyse, buvo keletas vietų, kur rinkdavosi valdovas su dvaru (*svita*): Vilnius, Trakai, Naugardukas, vėliau – Gardinas arba Luckas.

¹⁶ Naugardukas, o ne Didysis Naugardas. Pirmasis teksto leidėjas Dreyeris klaidingai tarė, kad čia minimas didysis rusų prekybos centras. Dėl to leidėjai suabejojo teksto autentiškumu.

¹⁷ *fratrum min. exstirpationem* – verta atkreipti dėmesį, kaip Gediminas pynė pranciškonų skundą į rygiečių kaltinimus Ordinui. Ordino metodams ideologiškai prieštaravo ir kiti pranciškonų autoriai, pavyzdžiui, Oksfordo teologas Rogeris Baconas (Rodžeris Beikonas).

parduoda¹⁸, ir patvirtina evangelijos posakį: „O jūs padarėte plėšikų lindyne“, tokius išskiriame, nes jų draugystė nebus mums maloni. Be to, atveriamė [mūsų] žemę, valdas ir karalystę kiekvienam geros valios žmogui: kariams (riteriams), ginklanešiams, pirkliais, valstiečiams, kalviams, račiams, kurpiams, kailiadirbiams, malūnininkams, smuklininkams, bet kokiems amatininkams. Visiems šiems išvardytiems – kiekvienam pagal jo rangą – norime žemę padalyti. Tie, kurie norėtų atvykti kaip žemdirbiai, dešimt metų tedirba mūsų žemę be mokesčio. Pirkliai teįvažiuoja ir teisvažiuoja be mokesčio bei maito ir laisvai, pašalinus bet kokias kliūtis. Karius ir ginklanešius, jei norėtų pasilikti, aprūpinsiu daiktais ir nuosavybe, kaip dera. Paprasta liaudis tikrai tegu džiaugiasi Rygos miesto pilietine teise, jei, mums pasitarus su išmintingaisiais, nebus tada išrasta geresnės. Kas tik nepaisys nurodymų ir trukdys tiems, kurie atvyksta teirautis minėtais reikalais, labai mus apsunkins, tesužino, kad iš tiesų trukdys ne jiems, bet mūsų karališkajai didenybei. Nes nuo šiol norime ne kam nors pakenkti, bet visiems padėti ir stiprinti taiką, brolystę ir tikrą gailęstingumą su visais Kristaus ištikimaisiais amžina sutartimi. Kad tai pasiliktų nepakeista, pridėjome mūsų antspaudą prie šio rašto kaip paliudijimą ir apsaugą.

Duota, nuodugnai apsvarsčius, mūsų mieste Vilniuje 1323 Viešpaties metais, Švento apaštalo Pauliaus atsivertimo dieną.

Prašome visų miesto tarėjų, kad šis raštas būtų nurašomas, o nurašytas prie bažnyčios durų prisegtas¹⁹, ir pats laiškas dėl meilės mums be kokio nors atidėliojimo į kaimyninį miestą būtų persiųstas taip, kad Dievo šlovė supažindintų visus su juo. Melskite Dievo už mus.

21. 1323.VII.18, Liubekas, notaro Jono iš Brėmeno trijų Gedimino 1323.V.26 laiškų nuorašas

Dievo vardu, amen. To Paties [Dievo] gimimo 1323 metais, penkioliktą dieną iki rugpjūčio kalendų, šeštą indiktą, Švenčiausiojo Kristuje Tėvo ir Viešpaties, Dievo apvaizda popiežiaus pono Jono XXII septintais popiežystės metais, Henrikas iš Kalmaro²⁰, Rygos vyskupijos ir miesto tarėjas, kartu su savo kolega, būtent Jonu Roghenu²¹, būdamas mano, Jono iš Bremeno²², imperatoriška malone viešojo notaro, ir gerbiamų bei garbingų vyrų ponų Liubeko katedros kanauninkų, būtent Jono Kreko²³, magistro Henriko Goldogheno²⁴, Henriko iš Švėrino²⁵ ir Jono iš Morų²⁶, taip pat pamokslininkų ordino brolių²⁷: [...] [mažųjų brolių ordino Liubeke] kustodo Dytricho²⁸, pamokslininko Brunono, Petro iš Vroclavo ir Hermano iš Ribenicės, ir Liubeko tarėjų akivaizdoje tų pačių tarėjų konsistorijoje vieną broliams pamokslininkams [siųstą] laišką, tinkamai surašytą ir karališku lietuvių karaliaus antspaudu

¹⁸ Čia greičiau kaltinami Vokiečių ordino broliai negu cistersai. Pastarieji 1305 m. Ordinui pardavė Daugavgrėvos vienuolyną. Vėliau Prūsijos cistersai prisijungė prie Vokiečių ordino brolių, skundė Gediminą popiežiui. XIV a. pr. tiek Vakarų, tiek Rytų bažnyčiose virė arši kova su simonija, t. y. su Šventosios Dvasios dovanų (ypač klierikų dvasinio patarnavimo) prekyba.

¹⁹ Bažnyčios durys buvo efektyvi reklamos bei informacijos vieta (žinomiausias pavyzdys – Martyno Liuterio tezių paskelbimas). Gediminas taip pat siekia pasinaudoti aktyviai miestuose pamokslaujančių ordinų vienuolių paslaugomis.

²⁰ Henrikas iš Kalmaro (Calmaria) – dvasininkas, miesto tarybos narys; Gedimino atstovo Lesės 1326 m. pranešimo liudytojas.

²¹ Jonas Roghenas – Rygos miesto tarybos narys, taip pat minimas 1323 m. Rygos skolų knygoje.

²² Jonas iš Bremeno – imperatoriaus paskirtas notaras.

²³ Jonas Kreakas (Creakas) – Liubeko katedros kanauninkas.

²⁴ Henrikas Goldoghenas – kanauninkas, 1294–1298 m. studijavo Bolonijos universitete, 1301.VIII.24 pasirodo Liubeke kaip magistras; 1303.II.6 *doctor decretarum*, Bažnyčios teisės specialistas ir Švėrino vyskupo Gotfrydo kapelionas; 1322.IV.25 Liubeko vyskupui Henrikui von Buchholtzui įsivėlus į ginčus su popiežiumi Jonu XXII, Goldoghenas paskirtas jo generolu-pavaduotoju; 1333.VI.4 ėjo Liubeko kapitulos prokuroro pareigas, mirė 1337.V.19.

²⁵ Henrikas iš Švėrino (Schwerin) – Liubeko katedros kanauninkas, šaltiniuose pirmą sykį minimas 1303.XI.30. 1318 m. buvo Kylio klebonas, 1324 m. ėjo vyskupo Henriko von Buchholtzo pavaduotojo pareigas, vyskupui išvykus į Avinjoną. Paskutinį kartą šaltiniuose minimas 1334 m.

²⁶ Jonas iš Morų (Morum, van Moer) – kanauninkas.

²⁷ Liubeko vienuolių dominikonų bendrija buvo glaudžiai susijusi su miestą valdančiu elitu.

²⁸ Dytrichas (Thidericus) – Liubeko pranciškonų kustodas minimas dokumento pabaigoje. Šioje vietoje praleistas tekstas su dominikonų vardais, nes to ordino broliams vadovauja ne kustodas, bet prioras – dokumento pabaigoje paminėtas Liubeko prioras Valteris (Walterus). Apie kitus mažesnius brolius – Brunoną (pamokslininką, lot. *lector*), Petrą iš Vroclavo bei Hermaną iš Ribenicės (Ribbenitze) nieko daugiau nežinoma.

pažymėtą, pateikė ir pavedė, idant jis būtų tų pačių brolių tuoj pat perskaitytas ir paskelbtas. Toliau surašytas jo turinys ir esmė:

Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žiemgalos valdovas ir kunigaikštis, mokytiems ir pamaldiems vyrams pamokslininkų ordino, nors ir kurios būtų provincijos magistrams²⁹ arba priorams, visiems broliams, o ypač Saksonijos³⁰ magistrui ir jam pavaldiems priorams [siunčia] sveikinimą ir viso geriausio, ko galima linkėti.

Tepasiekia jūsų garbingą ir patikimą mokytumą, kad mes nusiuntėme savo pasiuntinius su laišku pas mūsų Šlovingiausią Tėvą poną popiežių Joną, idant mus apvilktų geriausiu drabužiu³¹, ir laukiame jo pasiuntinių su didele baime ir nekantrumu kasdien, kadangi, Viešpačiui Jėzui Kristui pritariant, jau būsime pasiruošę įvykdyti bet kokią jo valią. Todėl trokštame susikviesti vyskupus, kunigus, vienuolius, išskyrus tuos, kurie savo vienuolynus parduoda ir rengia kunigams mirtį; norime bažnytinę teisę ginti, gerbti dvasininkus ir Dievo garbinimą pagausinti. Todėl prašome, kad jūs miestuose, dvaruose ir kaimuose, kur kam nors iš jūsų pasitaikytų pamokslauti, tai žmonėms praneštute. Taip pat jei atsirastų riterių ir ginklanešių, duotume jiems pajamų ir dirbamos žemės, kiek panorėtų. Pirkliams, kalviams, račiams, arbaletininkams, kurpiams, įvairių amatų meistrams su žmonėmis ir vaikais bei gyvuliais leidžiame laisvai į mūsų žemę atvykti ir išvykti iš jos be jokio mokesčio ar maito ir pašalinus bet kokius trukdymus.

Nors dėl minėto reikalo kryžiuočiai mus paniekindami sudegino mūsų antspaudą, atrodytų tam, jog Dievo pradėtą darbą užgniaužtų ir žmones apakintų, tačiau šį raštą tuo pačiu antspauduojame, kaip liepėme antspauduoti laišką, skirtą ponui mieliausiam Apaštališkajam Tėvui, kad teiktume pasitikėjimą ir apsaugą. Pirmiau geležis pavirs vašku, o vanduo į plieną pasikeis, negu savo duotą žodį atšauksime. Kenkiantys šiam raštui ir antspaudui yra tiesos šmeižikai, velnio garbintojai, tikėjimo ardytojai, apgavikai eretikai ir bet kokios garbės netekę pagal šį raštą.

Šis laiškas, Saksonijos magistro ir priorų perskaitytas ir nurašytas, toliau tegu būna siunčiamas kaip iki šiol, idant Dievo šlovė tobulintų, ką pradėjusi. Duota 1323 Viešpaties metais, tą pačią Kristaus Kūno dieną³²; likite sveiki.

Šitai perskaitę ir paskelbę, siekė, kad kitas laiškas, pažymėtas minėtu lietuvių karaliaus karališku antspaudu, skirtas įžvalgiems ir garbingiems vyrams, Liubeko, Rostoko, Štralzundo, Greifsvaldo, Ščecino, Gotlando vaitams, tarėjams ir miestiečiams, pirkliams ir bet kokios padėties meistrams, būtų perskaitytas ir paskelbtas toliau surašytos formos:

Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žiemgalos valdovas ir kunigaikštis, gerbiamiems, įžvalgiems ir garbingiems vyrams Liubeko, Rostoko, Štralzundo, Greifsvaldo, Ščecino, Gotlando vaitams, tarėjams ir miestiečiams, pirkliams ir bet kokios padėties meistrams sveikinimą [siunčia] ir karališką malonę bei globą.

Kadangi visos karalystės, iš kurių vieną turime, paklūsta dangiškajam karaliui Jėzui Kristui³³, tarsi forma materijoje arba tarnas namuose³⁴, nors iš visų karalių mažiausias pasirodome, tačiau Dievo

²⁹ Provincijos valdžios aparatą tvarko magistras; 1319 m. Saksonijos provincijos magistro pareigas ėjo brolis Henrikas.

Dominikonų vienuolyno vadas – prioras.

³⁰ Saksonijos provincija buvo logiškas adresatas. Provinciją sudarė Lietuvai kaimyninių šalių bendrijos, jas siejo itin glaudūs religiniai, prekybiniai ir diplomatiniai ryšiai.

³¹ Palyginimas su sūnumi palaidūnu – dažniausiai taikyta krikščionims atsiskyrėliams, o ne pagonims. Pagonys, norintys bendrauti su krikščionimis, bet dar nepasiryžę krikštytis, galėjo priimti „pirmąjį ženklimą“ (*prima signatio*). Taip darydavo vikingai ir net rusų kunigaikštienė Olga (prieš apsikrikštydama). Tačiau neatrodo, kad Gediminas čia turėjo galvoje tokį paprotį.

³² Švč. Sakramento kultas paskelbtas dar XIII a. viduryje, nes popiežiai norėjo pabrėžti Jėzaus kūniškumą tą neigiantiems eretikams; Jonas XXII atnaujino šią šventę 1323 m.

³³ Tokios pamaldumo apraiškos nėra vienuoliams skirtuose Gedimino laiškuose.

³⁴ XIV a. politinės filosofijos mišinys. Aristotelio mintis apie formą (teisinę santvarką) *in materia* (visuomenėje) analizavo imperatorių Liudviką rėmęs italų filosofas Marsiglijo iš Padujos. Būdamas tarnas namuose (*servus in domo*), Gediminas primena

apvaizda didžiausias [esame] savo kraštuose, kur galime įsakinėti ir reikalauti, pražudyti ir išgelbėti, uždaryti ir atidaryti. Jau seniai mūsų ribas peržengiate be jokio mūto, lankydami Naugarduką ir Polocką. Viską leidome dėl būsimos gėrio; dabar pamatėte ir kasdien girdite apie visų jūsų nuostolį. Mūsų protėviai nusiuntė jums savo pasiuntinius ir laiškus, atvėrė jums žemę; nė vienas iš jūsų neatvyko, nė šuo iš tos pusės nedėkojo už pasiūlymus. Tegu jūsų nebaugina surašyti dalykai. Jei anie vieną pažadėjo, mes, Viešpačiui pritariant, dvigubai padarysime. Tuo labiau kadangi mūsų Švenčiausiajam Tėvui ponui popiežiui laišką nusiuntėme dėl prisijungimo prie Dievo bažnyčios ir laukiame jo pasiuntinių atvykimo su neapsakomu nekantrumu, gavę raštą, jog jie pas mus atvyksta. Todėl, pritardami sau ir siūsdami mums jūsų visų kilnius pasiuntinius, teisingus ir vertus pasitikėti vyrus, savo ranka ir šiuo mūsų karališku antspaudu patvirtintu raštu prisiekiame jums visiems, užtikrindami, jog sudarysime tokią abipusę taiką, kokios krikščionys dar niekada nėra regėję. Priimsime vyskopus, kunigus, pamokslininkų ir mažųjų brolių ordinų vienuolius, kurių gyvenimas pagirtinas ir be priekaištų, nenorime, kad atvyktų tokie, kurie iš vienuolyno daro plėšikų lindynę ir išmaldą parduoda, kenkdami sieloms, iš kur plėšikėliai išeina kunigų trukdyti ir žudyti; patariame kiekvienam ponui vengti tokių vienuolių. Be to, pralenkę visus mūsų pirmtakus, kaip karališką dovaną suteikiame jau dabartiniu raštu, jog mūsų žemė yra laisva nuo mūto, nuo pastočių ir pagalbinių tarnybų apmokestinimo visiems pirkliais, riteriams, vasalams, kuriuos aprūpinsiu pajamomis kiekvieną pagal jo luomo padėtį³⁵, įvairių amatų meistrams, būtent kalviams, kurpiams, račiams, akmenskaldžiams, druskininkams, malūnininkams, sidabrakaliams, arbalerininkams, žvejams, bet kokio rango žmonėms. Tegu atkeliauja su vaikais, žmonomis ir gyvuliais, atvyksta ir išvyksta, kaip nori, be jokio trukdymo; tai įsipareigojame šiuose dalykuose, duodami pažadą, kad liks saugūs ir nepaliesi jokio mano pavaldinių neteisingo užsipuolimo.

Žemdirbiams, norintiems atvykti į mūsų karalystę ir pasilikti, duodame ir leidžiame dešimt metų dirbti žemę laisvai ir be mokesčio³⁶, ir tuo tarpu jie gali būti atleisti nuo bet kokios prievolės karaliui. Pasibaigus minėtam terminui, pagal žemės derlingumą duos dešimtinę³⁷ kaip kitose karalystėse ar savo kraštuose duodavo, tačiau taip, kad pas mus daugiau gautų grūdų, negu kitose karalystėse paprastai būna.

Visi paprasti žmonės [miestiečiai] tesinaudoja Rygos pilietine teise, nebent jei kada būtų išrasta geriau protingu išrinktųjų sprendimu. Taigi idant saugesni ir tikresni būtute, turime pastatytas dvi mažųjų brolių bažnyčias, vieną mūsų minėtame karališkame mieste Vilniuje, antrą Naugarduke³⁸, o trečią – pamokslininkų brolių, kad kiekvienas Dievą garbintų pagal savo paprotį.

Taigi kad mūsų dovanojimas liktų nepakeičiamas ir tvirtas, liepėme, jog šis raštas būtų surašytas ir mūsų antspaudą prikabinus patvirtintas; kadangi žinodami, jog tą patį antspaudą mūsų Viešpačiui ir Švenčiausiajam Tėvui nusiuntėme ir ką tik jam raštiškai surašėme, saugosime nepaliesimą. Šio antspaudu priešininkus atstumiamo šiuo raštu tarsi piktavalius tikėjimo ardytojus, apgaulingus eretikus ir bet kokios garbės netekusius. Kiekvienas galės saugiai atvykti pas mus, į mūsų valdas, per Mazovijos kunigaikščio pono Boleslovo kunigaikštystę³⁹. Duota Vilniuje 1323 Viešpaties metais, pačią Kristaus Kūno dieną. Norime, kad perskaitytas laiškas viename mieste su vienuolių ar kitų patikimų vyrų liudijimu būtų nurašytas ir negaišinant išsiųstas į kitą, idant mūsų troškimas būtų paskelbtas visiems. Likite sveiki.

Panašiai, minėtą laišką kruopščiai perskaičius ir paskelbus toje pačioje konsistorijoje, dalyvaujant anksčiau išvardytiems ponams kanauninkams, vienuoliams ir tarėjams, šie nuolankiai prašė perskaityti kitą laišką su brolio Dytricho, Liubeko kustodijos mažųjų brolių kustodo, antspaudu. Jo

popiežiaus aukštąjį rangą, kaip *servus servorum Dei*. Toliau Gediminas prisiskiria popiežiaus aukščiausiąją galią „surišti bei laisvinti“ žmones.

³⁵ Valdovo dosnumas pagal gavėjo rangą.

³⁶ Činšas – prievolė, mokestis už gautą žemę.

³⁷ Dešimtadalis pajamų, mokamas Bažnyčiai.

³⁸ Pranciškonų vienuolynai prekybos, valdžios ir religijos centruose Vilniuje ir Naugarduke.

³⁹ Čia turėtų būti ne Boleslovas, o Vaclovas, Gedimino žentas.

[laiško] turinys yra štai toks:

Brangiausiems broliams Kristuje, šį laišką skaitysiantiems, brolis Dytrichas, Liubeko kustodas, [reiškia] nuoširdžią meilę Viešpatyje. Žinokite, kad Štralzundo miesto tarėjų konsistorijoje aš perskaičiau man perduotą šviesaus Lietuvių karaliaus laišką. Laiško turinys yra štai toks:

Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žiemgalos valdovas ir kunigaikštis, vienuoliams ir gerbiamiems tėvams Kristuje, ir pamaldiems tarnams, kustodams ir gvardijonams, ir visiems kitiems mažųjų [ordino] broliams, visame pasaulyje išplitusiems, o ypač Saksonijos ministrui ir visiems kitiems broliams, [siunčia] sveikinimą ir [linki] nuolatinio sėkmės didėjimo.

Norime, kad jūs žinotute, jog mes nusiuntėme savo laišką mūsų Tėvui, kilniausiam Viešpačiui Jonui, Apaštalo Sosto aukščiausiam vyskupui, idant nukreiptų mus kartu su kitomis savo avimis į derlingą ganyklą. Sužinojome iš atsakymo, kad greitai atvyks jo pasiuntiniai, kurių delsimas mums neša begalinį nekantrumą, jog kuo greičiau būtų atliktas Dievo darbas ir būtų panaikinta paklydimų žala. Trokštame, idant jūs ir jūsų broliai visuose miestuose, vienuolynuose ar kaimuose paskleistute visiems mūsų norą ir paragintute žmones naudingais patarimais, jog ką Dievas palaistė, tegu augina ir nuima derlių, ir į dangų pasiima su laimingaisiais.

Norime pasikviesti vyskupų, kunigų, bet kurio ordino vienuolių, ypač iš jūsų, nes jums jau pastatėme dvi bažnyčias: vieną vadinamame mūsų karališkajame mieste Vilniuje, kitą – Naugarduke. Į jas mums šiais metais prašom paskirti keturis brolius, mokančius lenkiškai, žiemgališkai ir prūsiškai⁴⁰, tokius, kaip dabar yra ir kadaise buvo; ir taip pat iš pamokslininkų, kuriems ateityje duosime bažnyčią. Tačiau mums nereikia tokių vienuolių, kurie parduoda savo vienuolynus viešpačių žalai ir kunigų žudymui, apgailėtinais tyčiodamiesi iš sielų. Skelbdami žinias žmonėms ir broliams, iš meilės mums pradėkite skelbti miestuose, dvaruose ir kaimuose, kad riteriams ir ginklanešiams duosime pajamų, o pirkliais, kalviams, račiams, sidabrakaliams, druskininkams ir, žinoma, įvairios padėties meistrams laisvą galimybę atvykti į mūsų žemę ir išvykti iš jos per Mazovijos kunigaikščio pono Boleslovo kunigaikštystę be jokio mokesčio, muito, pastočių ir pagalbinių tarnybų neteisėto priekabiavimo.

Šį raštą saugosime nepakeistą, nes mūsų žodis tvirtas kaip plienas. Šio dalyko paliudijimui liepėme ant šio rašto uždėti mūsų antspaudą, kurį Apaštališkajam Viešpačiui ir mūsų Švenčiausiajam Tėvui nusiuntėme ir kurį dabar kryžiuočiai į ugnį įmetė, paniekindami šį susitarimą. Šio antspaudu ir tekstu priešininkus laikome klastotojais, tikėjimo persekiotojais, piktavaliais eretikais ir pasileidėliais.

Duota Vilniuje 1323 Viešpaties metais, per pačią Kristaus Kūno dieną. Perskaitytą laišką tegu ministras arba kustodai siunčia į kitą provinciją, ir visi broliai tegu ištikimai meldžiasi už karalių, jo sūnus ir karalienes, ir visą žemę, kad Viešpats pabaigtų, ką pradėjęs.

[...]

41. 1324.VI.1, Avinjonas, Jonas XXII Gediminui

Žymiam ir didingam vyrui Gediminui, lietuvių ir daugelio rusų šviesiam karaliui, [linki] Dievą garbinti ir [Jo] bijoti. Atsiųstas mums tavo didenybės laiškas, kupinas dievobaimingumo ir žodžiais glaustas, suteikė tikrą malonę mūsų ir mūsų brolių, Šventosios Romos bažnyčios kardinolų, jausmams. Mums, jo klausantiems, suteikė progą džiaugtis ir linksmintis, kai [laiške] juntame tavo dievobaimingumą, kai atkreipiame dėmesį į protingą tavo norą išsigelbėti, kada įdėmiai mąstydami svarstome tą pamaldumo būseną, kurią teigi turįs Dievo, mūsų ir Romos bažnyčios atžvilgiu. Po pirmo tavo malonaus pasveikinimo kreipimosi pačioje laiško pradžioje pridėjai, kad visi krikščionių tikėjimo išpažinėjai privalo paklusti mūsų autoritetui ir kad visas katalikų tikėjimas yra valdomas

⁴⁰ Misionieriai turi kalbėti lenkų, žiemgalių ir prūsų kalbomis. Oficialiai šios tautos jau buvo katalikės.

Romos bažnyčios rūpesčiu, pareikšdamas mums, jog kitados tavo pirmtakas karalius Mindaugas buvo atsivertęs į Kristaus tikėjimą su visa savo karalyste, bet dėl mūsų mielų magistro sūnų ir Jeruzalės Šventosios Marijos vokiečių ordino brolių žiaurių ir nesuskaičiuojamų skriaudų atsitraukę nuo šito tikėjimo jie vėl sugrįžo į ankstesnę klaidą. Taip pat dėl to ir tau reikia iki pat šios dienos, galbūt nenoromis, tokioje klaidoje būti. Po to tame pačiame laiške išvardijai dar daug dalykų, rodančių daugybę sunkių ir neteisingų nusižengimų tų pačių magistro ir brolių nenaudai, pridėdamas, kad tu tikrai neužpuldinėjai krikščionių, norėdamas sugriauti katalikų tikėjimą, bet giniesi nuo priešų, kaip daro kiti krikščionių karaliai ir vadai. Paminėjai, kad su savimi turi pamokslininkų ir mažųjų ordinų brolių, kuriems raginamas davei laisvą valią, idant krikštytų, pamokslautų ir ugdytų krikščionišką tautą ir kad net netikintys atsiverstų prie Visagalio Dievo ir Viešpaties. Taip pat maldavai mūsų, kad teiktumės atkreipti dėmesį į tavo apverktiną padėtį, kadangi esi pasiruošęs mums visame kame, kaip kiti katalikų karaliai, paklusti ir priimti tikrą tikėjimą, jeigu tik nebūtum priklausomas nuo minėtų magistro ir brolių. Dėl to kartu su tavo dabartiniais ir būsimais sūnumis pasirinkote mus ir minėtus mūsų brolius, Romos bažnyčios kardinolus, į tėvus, dar kartą maldaudamas, jog teiktumės siųsti gerbiama mūsų brolių Frydrichą, Rygos arkivyskupą, pas tave ir į tuos kraštus kartu su mūsų Apaštalo Sosto pasiuntiniu taikai sudaryti ir sienoms nustatyti. Vėliau, po šiek tiek laiko, antrasis pamaldumu perkviptas laiškas, kurį mums tavo prakilnybė atsiuntė, suteikė mums ir tiems patiems mūsų broliams daug linksmybės ir džiaugsmo, nes tu ir visi kiti tavo karalystės vadai, ir bajorai pagirtinai laikotės anksčiau minėtų nusistatymų mūsų ir mūsų Bažnyčios atžvilgiu, ir [tais laiškais] atskleidė, kad tu ir taviškiai pasižymite tikru nuoširdumu, parodydamas, jog tavo paties dvasia yra kupina pagarbaus nuolankumo, kuris tau, kaip tikime, buvo suteiktas ne be dieviškos malonės dovanos. Kaip to paties laiško pradžioje nurodoma, iš dieviškojo apreiškimo tu žinai, kad vienas yra Dievas Tėvas ir Sūnus, ir Šventoji Dvasia ir kad tuo tvirtai tiki ir laikaisi, žinodamas, jog mes esame paskirti ganytoju ir valdytoju to paties gyvo ir tikro Dievo visiems išgelbėti, ir kad ką surišome ar atleidome, taip pat yra nuspręsta Aukščiausiojo Teisėjo danguje ir žemėje. To laiško turinys apėmė dar daug daugiau malonių ir mūsų siekiam brangių dalykų, bet jų įtraukti čia negalime dėl šio rašto trumpumo. Taigi mes, tiek pirmą, tiek antrą tokį laišką su tais pačiais broliais tinkamu dėmesiu ištyrę, Visagaliui Dievui Tėvui, iš kurio visos gėrybės išeina, kurio ranka laiko karalių širdis, kuriam taip pat, ko tik panori, be jokių kliūčių paklūsta, įvairiausiai išreiškėme padėką už tai, kad atrodo, jog Šventosios Dvasios dėka Tėvas nušvietė tavo vaizduotę savo šviesos spinduliais ir parodė tau katalikiškos tiesos kelią, idant karališka globa naudingai sustiprintų katalikų tikėjimą, kurį minėtas tavo pirmtakas su savo karalyste buvo priėmęs, nors vėliau, atmesdami jį, pražūtingai buvo įpuolę į ankstesnę klaidą, kaip tavo laiškas išdėstė. Ypač kai mes tikimės, kad išsipildys mūsų ir pačios Bažnyčios didelis ir [tikrajam gyvenimui] naudingas troškimas, jei matysime, jog ta pati Bažnyčia didėja augant gausiems palikuonims ir įvairioms pagonių tautoms, to paties tikėjimo saugojamoms, sueinant į vieną mielą Kristui tautą, kuri gyvena Viešpaties namuose. Būtent šitą vieną namą, suprantama, Bažnyčią, suvienytą sau ir tautoms, neturinčią nei dėmių, nei raukšlių, mūsų Viešpats išsirinko, kaip kad skaitoma „Giesmių giesmėje“: „Viena esti mano sužadėtinė, mieloji mano, skaisčioji mano.“ Ir pats Viešpats evangelijoje skelbia, jog viena yra avių avidė ir vienas ganytojas, ir Apaštalo tikėjimo išpažinime katalikų tikėjimas pripažįsta, kad viena yra visuotinė ir Apaštalo bažnyčia. Ją taip pat Viešpats Jėzus Kristus įkūrė ant savęs kaip ant kertinio akmens, ją atpirko brangaus savo kraujo praliejimu, o jos valdymą pirmajam iš apaštalo palaimintajam Petru, savo pavaduotojui, ir per jį statymo išimtinę teisę patikėjo jo atskiriems įpėdiniais. Sakydamas: „Tu esi Uola, ir ant šitos uolos pastatysiu savo Bažnyčią“; ir kai jam po savo prisikėlimo triskart pakartojęs pasakė: „Ganyk mano avis“; teigiama, jog meldėsi už jo tikėjimą, sakydamas jam evangelijoje: „Aš meldžiuosi už tave, Petrai, kad tavasis tikėjimas nesusvyruotų, ir tu sugrįžęs stiprink savo brolius“; ir kad pirmasis iš apaštalo ir jo įpėdiniai turėtų visuotinį autoritetą ir neabejotiną galią įvesti į dangaus karalystę, jam pačiam pasakė: „Tau duosiu dangaus karalystės raktus ir ką tu suriši žemėje, bus surišta ir danguje, ir ką atriši žemėje, bus atrišta ir danguje.“ Taigi tie, kurie sugrįš į jo avidę ir atsидуos Ganytojo globai, pereidami gyvenimo kelią pagal Jo mokymą ir vadovavimą, pelnys išgelbėjimo malonę. O tie, kurie nuo Jo

nusigręš, bus baudžiami pasmerkimo nuosprendžiu. Ir todėl tėvišku palankumu trokštame, jog, išvengęs išsigelbėjimo praradimo, nusipelnytum prisijungti prie išrinktųjų bendruomenės, ir, visiškai palikęs atskalūnų klaidas⁴¹, kurių laikantis nukrypstama nuo šviesos kelio ir atsiveria kelias į tamsybes, įgytum tą tikro atsivertimo ir bendravimo malonę, kuria tiki, laiko ir saugo ta pati Motina Romos bažnyčia. Todėl mes kreipėme mūsų sielos akis į gerbiamą mūsų brolių Baltramiejų, Aletos vyskupą, ir mielą sūnų Bernardą, Anesi vyskupystės Švento Teofredo vienuolyno abatą, vyrus, ypač apdovanotus rašto išmanymu, pagirtino gyvenimo ir bendravimo, turinčius dievišką evangelijos aiškinimo dovaną, dėl ko jie mums ir minėtiems broliams yra priimtini. Pasitarę su tais pačiais mūsų broliais kardinolais, liepėme juos pas tave ir į tavo valdomus kraštus pasiųsti specialiai kaip mūsų ir minėto Sosto pasiuntinius, kad tau ir tavo karalystei išpažintų evangeliją ir skelbtų Dievą ir Viešpatį mūsų Jėzų Kristų ir jus pamokytų jūsų išgelbėjimo naudai, ir lavintų tikrojo ir šventojo visuotinio apaštališkosios Romos bažnyčios tikėjimo tiesoje, idant jų išganingai pamokyti pažinti patį Dievo Sūnų Jėzų Kristų, tu ir tavo gentis būtumėte verti apsivalyti krikšto sakramentu, per kurį gal dar nebūsime atgimę, pagerbtute krikščioniško tikėjimo laikymusi jo šlovingą vardą. O kadangi į mus ir minėtus brolius kardinolus kreipeisi pagalbos dėl anksčiau išvardytų minėtuose pirmame ir antrame laiškuose skundų prieš minėtus magistrą ir brolius, mes, suprasdami, kad tai išeina iš tikro pasitikėjimo ir tyro pamaldumo, jog neatsisakai tuose dalykuose paklusti mūsų ir tos pačios Bažnyčios sprendimui ir drąsiai prašai pagalbos, atsiduodamas tai pagalbai, tau priėmus tą patį tikėjimą ir į tos pačios Bažnyčios glėbį sugrįžus, mes duosime įsakymus savo laiške tiems patiems magistrui ir broliams ir Viešpačiui vadovaujant rimtai rūpinsimės per Apaštalų Sostą, kad jie labai gailėtųsi dėl šitokių skriaudų, žalos ir neteisybių, padarytų tau, ir stengtųsi gyventi su tavimi broliškai ir taikoje, be kurios tinkamai nepagerbiamas taikos Kūrėjas. Ir vis dėlto kadangi, pasak apaštalų, esame visiems dėl teisingumo įsipareigoję, be šitokių atvejų, bylų ir tardymų, kuriuos tu siūlai su minėtais magistrui ir broliams išsiaiškinti arba prieš juos kelti, po tavo laimingo atsivertimo pradžios tokią paslankią teisingumo pilnatvę ir gynybos apsaugą siūlome parodyti tau ir tavo vaikams, ir karalystei, jog tu, kuris su tais pačiais savo sūnumis, kaip teigiama, pasirinkai mus ir minėtus mūsų brolius kardinolus į tėvus, pelnytai galėsi džiaugtis, kad išsirinkai tokius tėvus ir kad suradai mumyse ir minėtoje Romos bažnyčioje tokią pagalbą, kokios tikėjaisi gauti iš tėvo ir motinos. Bet taip pat davėme nurodymus minėtiems vyskupui bei abatui, jog minėtuose kraštuose viską, kas tiks Dievo garbinimui ir šlovei, katalikų tikėjimo didybei, Apaštalų Sosto garbei, bažnyčių išaukštinimui ir vargdienių sielų bei kūnų gerovei, stengtųsi daryti ir aiškinti tarp tavęs ir minėtų magistro ir brolių⁴². Dėl to dėmesingai prašome, raginame ir kviečiame tavo didenybę, kad dėl dieviškos ir minėto Apaštalų Sosto, ir mūsų pagarbos maloniai priimdamas ir garbingai vertindamas tuos pačius vyskupą ir abatą, tiksliau, mus pačius jų pavidalu, sutiktum su jų naudingais raginimais ir būtum doras ir gailėstingas, geranoris ir kilnus krikščionims katalikams, kurie pas tave gyvena, ir leistum, kad jiems vyskupas ir abatas, ir kiti tinkami asmenys, turintys evangelijos aiškinimo malonės dovaną ir paskirti šitokio pamokslavimo pareigoms, laisvai galėtų skelbti Jėzaus Kristaus tikėjimą tiems patiems krikščionims ir kitiems netikintiems tavo pavaldiniams.

Duota Avinjone.

⁴¹ Popiežiui neaišku, ar Gediminas pagonis, ar stačiatikis. Gedimino laišakai tokie kupini maldingumo (kaip pažymi popiežius), jog galima tarti jį esant nepaprastu pagonimi.

⁴² Popiežius užjaučia Gediminą dėl patiriamų sunkumų, tačiau nesiryžta remti jo Vokiečių ordino sąskaita. Atidėlioja sprendimą, iki Gediminas priims krikštą.

54. Po 1324.6, Vilnius / Ryga, Vilniuje apsilankusių popiežiaus legatų pasiuntinių pranešimas savo ponams

Žinotina, kad mes, V. V. Apaštalu Sosto ponų legatų V. V.⁴³ pono arkivyskupo⁴⁴ ir Rygos miesto tarybos nario pasiūsti pas V.⁴⁵ Lietuvos karalių, atvykome į pastarojo miestą Vilnių šeštadienį, po Visų Šventųjų šventės⁴⁶, ir maždaug vakaro maldų laiku⁴⁷ jis liepė mus pakviesti pas jį. Kai atėjome pas jį, sėdintį su patarėjais⁴⁸ menėje, įteikėme jam ponų legatų, pono arkivyskupo, Saremos ir Tartu vyskupų bei Rygos tarybos narių laukus, kuriuos jis maloningai priėmė. Po to jam pasakėme, kad turime užduotį su juo tartis Apaštališkojo Viešpaties ir minėtų ponų vardu; jis atsakė, jog tokią valandą derėtis nepatogu, kadangi atvykome iš kelionės ir po vargų turėtume pailsėti ir būti linksmi bei džiugūs. Kitą rytą⁴⁹ėjome pas mažuosius brolius klausyti mišių ir prieš mišias kalbėjomės su broliu Mikalojumi⁵⁰, klausdami, ar karalius tebeturi tą norą, kaip buvo parašęs Apaštališkajam Viešpačiui ir visam pasauliui. Primygtinai siekdami jo nuomonės sužinojome, kad jis esąs iš karaliaus tarybos; jo prašėme dėl meilės krikščionybei pasakyti, koku būdu galėtume įvykdyti mums Apaštališkojo Viešpaties patikėtą užduotį; tas atsakė, jog karaliaus sumanymas yra pasikeitęs taip, jog visai nenori priimti Kristaus tikėjimo; o kitų patarimų negalėjome iš jo išgauti ir taip įėjome į bažnyčią klausyti mišių.

Pasibaigus mišioms, kalbėjomės su broliu Henriku ir Bertoldu, mažaisiais broliais⁵¹, klausinėdami nuomonės kaip anksčiau; jie atsakė, jog karalius turėjęs gerą sumanymą, bet, o varge, kitiems pasipriešinus, visiškai pasikeitė ir nususuko nuo to, o jie per visus metus jo taryboje nebuvo, tik vienintelis brolis Mikalojus, kurio kaltei įtarė visą blogybę ir gero sumanymo, Šventosios Dvasios įkvėpto, pakeitimą. Tuo tarpu, kol buvome mišiose, karalius pasiuntė brolio Mikolajaus, ir po mišių norėjome grįžti į prieglaudą, broliui Bertoldui mus lydint, bet atėjo karaliaus pasiuntinys ir pakvietė brolius Bertoldą ir Henriką pas karalių. Pavalgius karalius pasiuntė mūsų; o atvykę radome jį menėje su maždaug dvidešimčia patarėjų; tai mums labai nepatiko, nes tikėjomės jį rasti vieną. Mums pasitarus tarpusavyje, atrodė aiškiai suprantama, jog karalius priešiškas; norėdami pelnyti jo palankumą, pradėjome kalbėti apie ponų [legatų] atvykimą ir prieš Ordino brolius iškeltą teismo bylą, ir belaisvių bei jo turtų gražinimą taikos metu, dėl ko labai dėkojo ir džiaugėsi.

Paskui jam papasakojome, kaip jis savo laišką siuntė ponams tarybos nariams į Rygą, pažymėdamas, kaip jis negalėjo siųsti savo pasiuntinių į kuriją su laišku, kadangi praėjusiais metais savo pasiuntinį siuntė į kuriją, bet tasai buvo sugautas kelyje, badu marintas ir labai kankintas; [todėl] jis prašė konsulų, kad jie patys pasiųstų ką nors iš saviškių su laišku ir užduotimi pas Apaštališkąjį Poną⁵² ir nepagailėtų išlaidų, nes laikas ateis, kai už didesnę atlygins mažiausiu; dėl to tarėjai apsidžiaugę pasiuntė mane, V, su jūsų laišku pas mūsų viešpatį, aukščiausią vyskupą, kuris jūsų laišką, tarpininkavus ponui arkivyskupui⁵³, priėmė su neapsakomu džiaugsmu ir kitą dieną liepė sušaukti

⁴³ Baltramiejus – Aleto (narbona Pietų Prancūzijoje) pirmasis vyskupas (1318–1329), benediktinas, bažnytinės teisės specialistas, patyręs kovotojas su eretikais. Sukūrė naujos vyskupystės aparatą.

⁴⁴ Frydrichas – Rygos arkivyskupas (1304–1341), kilęs iš Pernšteino (Čekijos), jo šeima buvo artimai susijusi su aukštais bažnyčios bei valstybės pareigūnais, ištikima karaliui Jonui Liuksemburgiečiui (1310–1346).

⁴⁵ Gediminas.

⁴⁶ 1324 m. Visų šventųjų šventė (lapkričio 1 d.) buvo ketvirtadienis.

⁴⁷ Žiemą (lapkričio mėn. viduryje) Šiaurės Europoje vakarinės maldos giedamos 16 val.

⁴⁸ Be patarėjų neįmanoma valdyti šalies. Patarėjų buvimas nuosprendžio vietoje yra nuosprendžio pripažinimas. Šiuo atveju Gediminas aptaria galimus politinius sprendimus, kurie visiškai pakeistų visuomenės valdymo formą. Panašūs dalykai dėjosi ir kitose šalyse.

⁴⁹ Sekmadienis, lapkričio 4 d. Mišios aukojamos bažnyčioje; pranciškonai irgi turėjo savo gyvenvietę (*hospitium*) Vilniuje.

⁵⁰ Brolis Mikalojus – dominikonas, Gedimino patarėjas. Iš pat pradžių teigiama, jog valdovas pakeitė nuomonę dėl galimo krikšto, tačiau niekas neneigia jį siuntus tokius laiškus.

⁵¹ Henrikas ir Bertoldas – pranciškonai, žinomi tik iš šio teksto. Pranciškonai turėjo savo *hospitium* (prieglaudą) už pilies sienų, arčiau upės, tikriausiai ten, kur archeologai yra radę neaiškios paskirties XIV a. pastato liekanas.

⁵² Šis pasiuntinys pranešė apie Gedimino ketinimus Avinjonui, nes paties valdovo pasiuntinys buvo pakeliui sulaikytas. Pastebėkime, jog šiuo atveju Gediminas naudojo svetimais tarnais, nors turėjo savo pasiuntinį.

⁵³ *procurante*: tarpininkavimas. Šis žodis yra teisinis terminas.

kardinolus į konsistoriją, ir jiems paskelbė jūsų norą pagal tai, kas jūsų laiške buvo rašoma; ten ponas arkivyskupas ir aš dalyvavome. Ir popiežius tuoj pat negalėjo rasti tinkamų asmenų tokiam dideliam ir naudingam darbui atlikti⁵⁴, bet, praėjus šiek tiek laiko, jis pasiuntė gerbiamus Kristuje tėvus ir ponus VV su visuotine galia pagal jūsų norą, kaip Apaštališkajam Viešpačiui ir arkivyskupui rašėte. Tie pasiuntiniai, Dievo padedami, sveiki atvyko į Rygą su ponu arkivyskupu, siųsdami mus pas jus, trokšdami, kad jūsų padėtis pasikeistų iš geros į geresnę, ir jie atsiųsti yra, idant sutvarkytų jūsų atsivertimą, dėl ko jūs ir jūsų protėviai daugelį metų vargo; jie su didžiuliu nekantrumu trokšta jus matyti, nes yra pasiųsti dėl jūsų išgelbėjimo ir jūsų karalystės didybės. Po to karalius klausė, ar Žinome, kas buvo rašoma laiškuose, kuriuos Apaštališkajam Viešpačiui, ponui arkivyskupui ir visam pasauliui buvo paskyręs. Atsakėme, kad laiško ketinimas buvo toksai, jog jis nori priimti Kristaus tikėjimą ir krikštytis. Tada pats atsakė nebuvo liepęs to rašyti, bet jei brolis Bertoldas taip parašė, jo galvai tenka. Bet jei kada turėjau tokį sumanymą, velnias tegu mane krikštija.

Be to, patvirtino, kad nori laikyti, kaip rašė, Apaštališkąjį Viešpatį kaip tėvą; kadangi yra vyresnis už mane, ir tokius laikysiu tėvais, ir poną arkivyskupą panašiai kaip tėvą laikau, kadangi yra vyresnis už mane, o kurie yra panašūs į mane, laikysiu broliais, o mažesnius už mane – sūnumis ir [leisiu], kad krikščionys garbintų savo dievą pagal savo paprotį, rusai pagal savo apeigas, lenkai pagal savo paprotį, ir mes garbiname dievą pagal mūsų apeigas, ir visi turime vieną dievą. Trumpai tariant, karalius visiškai patvirtino laiško turinį, išskyrus tiktai krikštą, kadangi nenori būti apkrikštytas, ir taip ištarė tuos žodžius: „Ką sakote man apie krikščionis?“⁵⁵ Kur randama didesnė neteisybė, didesnė nuodėmė, prievarta, pražūtis ir lupikavimas negu tarp krikščionių, ir ypač tarp tų, kurie atrodo pamaldūs, kaip kryžiaus nešėjai⁵⁶, o daro visokį blogį. Tie paėmė į nelaisvę vyskopus, uždarė juos į kalėjimą ir laikė varge, kiek reikėjo, kad sutartų su jais pagal jų valią, kai kuriuos ištrėmė, dvasininkus ir vienuolius nužudė, Rygos miestui didžiausią žalą atnešė ir ką tik nuo pirmo šitos krikščionybės įsikūrimo [čia] priesaika buvo pasižadėję, mažiausiai laikėsi, ypač praėjusiais metais, kai žemės valdovų pasiuntiniai čia buvo. Visiems sutinkant, neverčiami⁵⁷ taiką sudarė visos krikščionybės labai ir sutvirtino ją priesaikomis, bučiuodami kryžių, bet tuojau po to, ką priesaika buvo sutvirtinę, absoliučiai nieko nesilaikė, kadangi mano pasiuntinius, kuriuos, kaip buvome susitarę, siunčiau taikai sutvirtinti, nužudė, ir ne tik juos, bet daug kitų ir ne kartą nužudė, pagrobė, surišo ir žiauriai laikė; ir dėl to visokiomis jų priesaikomis nebetikiu.“ Kitą dienąėjome į Mažųjų brolių bažnyčią, kur klausėmės mišių. Pasibaigus mišioms, sugrįžome į mūsų prieglaudą, ir pavalgius karalius atsiuntė pas mus pasiuntinius iš savo tarnybos, kurie klausinėjo mūsų, ar norime laikytis taikos, kuri buvo sudaryta, ir ar yra tokių, kurie nori laikytis taikos arba nenori, o jeigu yra norinčių, pats yra pasirengęs laikytis to, ką pažadėjo⁵⁸, o kurie nenori laikytis, pats pasiryžęs naudoti pakankamą jėgą prieš juos jie prašė atsakymo į šiuos dalykus. Tarpusavy pasitarę atsakėme, kodėl karalius atsivertė nuo gero sumanymo, kaip Apaštališkajam Viešpačiui, ponui arkivyskupui ir visam pasauliui buvo paskelbęs; nežinome, ką ponai pasiuntiniai, arkivyskupas ir jo padėjėjai ketina daryti; bet jeigu jis nuspręstų siųsti savo pasiuntinius su mumis, šie jam galėtų išsamiau pranešti dėl taikos palaikymo ar nepalaikymo. Ir jam patiko šis reikalas su tokia sąlyga, kad priimtume tuos pasiuntinius savo atsakomybėn, jog saugiai galėtų vykti ir grįžti; tą ir padarėme.

Vėliau, kitą dieną, pašaukė mus karaliaus vertėjas krikščionis⁵⁹ į mažųjų brolių prieglaudą. Ten radome advokatą, būtent karaliaus, su paties patarėjais, dalyvaujant didesniems (t. y. dominikonams)

⁵⁴ Atsiprašymas už delsimą atsakyti į Gedimino siūlymus. Šis vėlavimas buvo tikras ir negali būti laikomas priežastimi abejoti laiško autentiškumu.

⁵⁵ Bendras krikščionių elgesio pasmerkimas. Panašioje padėtyje (nepalankių patarėjų draugijoje) užklyptas Bizantijos valdovas Andronikas II pasakė Konstantinopolin atvykusiems popiežiaus atstovams niekada nenorėjęs priimti katalikų tikėjimo.

⁵⁶ T. y. Vokiečių ordinas.

⁵⁷ Tačiau Ordinas skundžiasi esąs priverstas susitaikyti su Gediminu. Vienu aspektu tai tiesa, nes 1324 m. vasarą popiežius privertė Ordino Prūsijos šaką susitaikyti su Gediminu, nors 1323 m. spalio mėn. livoniečiai savanoriškai prisijungė prie sutarties su didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu.

⁵⁸ Gediminas vis dar nori palaikyti taiką su kaimynais.

⁵⁹ Henekinas – krikščionis lietuvis. Dėl senos rankraščio skaitymo klaidos istoriografija jį vadindavo kunigu.

ir mažiesiems broliams⁶⁰; ir tas pats karaliaus advokatas klausė mažųjų, kuris rašė pirmas tą laišką, skirtą Apaštališkajam Viešpačiui. Atsakė brolis Henrikas, kad jis rašė laišką, kurį karalius siuntė su savo pasiuntiniu į kuriją, ir su juo kelyje buvo blogai pasielgta: jis buvo pasodintas į kalėjimą ir marintas badu, o laiškas ponui popiežiui sunaikintas⁶¹. Tada klausė brolio Bertoldo, ar jis rašė laiške, jog karalius nori krikštytis. Atsakė, kad rašė paskutinį laišką, kuris buvo išsiųstas per Rygos tarėjus, ir jame nieko kita nerašė, tik tai, kas ėjo iš karaliaus lūpų: kad nori būti paklusnumo sūnus ir atsiduoti Šventos Motinos bažnyčios globai, ir priimti krikščionis, ir Kristaus tikėjimą, trumpai tariant, pagausinti, nes žinojo esąs klaidoje. Ir taip atsakė advokatas: „Taigi prisipažįsti, kad neliepė tau rašyti apie krikštą?“ Tada pats Bertoldas ir brolis Mikalojus iš mažųjų ordino atsakė⁶², ir mes visi⁶³, jog būti paklusnumo sūnumi ir atsiduoti Šventos Motinos bažnyčios globai nėra kas nors kita, tik krikštas. Tada atsakė advokatas ir brolis Mikalojus, kad brolis Bertoldas yra tas, kuris karaliui padarė tokią painiavą, ir su tokiais atsakymais jie pasišalino.

Ir jiems išeinant, advokato atkakliausiai prašėme, kad vienui vieni ir atskirai galėtume kalbėtis su karaliumi; tas pasakė, jog nori pranešti karaliui. Ir kitą dieną karalius pasiuntė tą patį savo advokatą su kai kuriais kitais iš savo tarybos, kurie turėjo slapta su mumis kalbėtis, kadangi karalius negalėjo kalbėtis su mumis atskirai – buvo užsiėmęs su totoriais⁶⁴. Taip pradėjome jiems pasakoti užduotį, kurią mūsų ponai mums pavedė, ir išaiškinome jiems, kiek galėjome, prašydami, kad per tarybą jie praneštų karaliui, jog jei pasiliktų tvirtai ir pastoviai prie gero sumanymo, pats gautų tokią garbę, kaip bet kuris kitas krikščionis karalius turi pasaulyje, ir didesnę, ir savo karalystę išaukštintų, ir visa jo gentis [garbę turėtų]. Be to, Apaštališkasis Viešpats davė tiems ponams mūsų pasiuntiniams visišką galią, kurią pats turi, ir, ko tik pats trokštų vieno, patys duotų du, ir jis greitai pasidarytų toks galingas ir didelis ponas ir karalius, kaip bet kuris kitas pasaulyje. Be to, prašėme, kad siųstų atsakymą laišku mūsų ponams pasiuntiniams, arkivyskupui ir miestui; tie pasakė, jog karalius nori tai daryti ir siųsti su savo pasiuntiniais; [bet] to nepadarė. Toliau yra tai, ką slaptai išgirdome apie šį dalyką.

Pirmiausia išgirdome iš brolio Henriko, brolio Bertoldo ir kitų brolių, ir taip pat iš pasauliečių, kad broliai iš Prūsijos davė daug apsiaustų ir dovanų galingesniems iš žemaičių, todėl tie sukilo prieš karalių, sakydami, jei šis priimtų tikėjimą, jie norėtų jį, sūnus ir visus jam paklūstančius nukariauti ir brolių iš Vokiečių namo padedami išvaryti iš savo karalystės ir visiškai išrauti. Šiuos grasinamus žodžius daug kartų tais metais kalbėjo karaliaus akivaizdoje, panašius grasinamus žodžius kalbėjo ir rusai prieš jį, dėl to karalius nususuko nuo tikėjimo ir net nedrįso daugiau kalbėti apie krikštą.

Be to, girdėjome iš tų pačių mažųjų brolių, kad jie girdėjo iš brolio Mikalojaus iš didžiųjų ordino draugo, ir taip pat mes iš jo paties girdėjome⁶⁵, bet slaptai tarp mūsų, jog brolis Mikalojus jiems pasakė tokius žodžius: „Vienąkart aš sėdėjau su karaliumi susirinkime, tada karalius pradėjo kalbėti apie savo atsivertimą, prašydamas manęs patarimo, ką daryti. Aš atsakiau: man atrodo, kad neprotingai darote; jūs pasirinkote Rygos arkivyskupą tėvu, tas savęs paties negali apginti, nes išbuvo gerokus dvylika metų Romos kurijoje savo reikalais ir iki šiol jų nebaigė. Taigi kokiū būdu jis jus gins, jei sau pačiam negali pagelbėti? Ir Apaštališkasis Viešpats yra taip toli, pirm, negu jums ateitų į pagalbą, jūs būtumėt visiškai ir galutinai sužlugdytas. Bet jeigu norite tuo keliu eiti, tada turite pasirinkti kokį nors galingą karalių, kaip Vengrijos ar Čekijos, jie galėtų jus apginti ir globoti.“ Ir daug apie tuos dalykus išgirdome, ko negalime į atmintį prisišaukti.

Be to, kai turėjome išeiti, pasivedėjome į šalį Henekiną, karaliaus vertėją, sakydami jam šitokius

⁶⁰ Abiejų ordinų nariai aktyviai veikė Gedimino dvare, tačiau korespondencija, rodos, užsiėmė pranciškoniai.

⁶¹ Henrikas rašė (fiziškai) tą laišką, kuris nepasiekė popiežiaus, nes buvo sunaikintas, *confractam*. Gal 1323 m. sausio mėn. Gediminas išsiuntė laiškus ne vien miestiečiams, bet ir popiežiui.

⁶² Gali būti tas pats dokumento pradžioje paminėtas Mikalojus.

⁶³ Visi stengiasi kuo aiškiau pabrėžti esą nekalti ir tikrai ne eretikai.

⁶⁴ Ar dėl bendro totorių priešiško, ar dėl Gedimino kišimosi į Pietvakarių Rusijos reikalus (Kijevo užpuolimas), neaišku. Pasiteisinimas gali būti ir melagingas.

⁶⁵ Žinutė nėra tiesioginė: pranciškoniai teigia, jog dominikono Mikalojaus draugas jiems pasakė, kaip Mikalojus patarinėdavo valdovui, o legatų pasiuntiniai irgi pasakoja, kaip tasai (t. y. tas pats Mikalojaus draugas, o ne pats Mikalojus) pranešė tą pačią informaciją.

žodžius: „Henekina, tu esi žmogus krikščionis ir pasirinkęs mylėti Kristų ir krikščionių tikėjimą; kaip žinome, tai darai iš visos širdies. Mes raginame tave per krikštą, kurį esi priėmęs, pamastyti apie savo sielos išgelbėjimą ir paskutinį Kristaus teismą, kur kiekvienas turės duoti ataskaitą dėl visų savo viešų ir slaptų darbų, jog pasakytum mums teisybę, ar karalius turėjo tą sumanymą, kaip mūsų viešpačiui vyriausiam vyskupui rašė apie savo atsivertimą ir Jėzaus Kristaus tikėjimo priėmimą, kadangi supratome, kad tu buvai vertėjas tarp karaliaus ir brolio Bertoldo, kai rašė minėtą laišką.“⁶⁶ Į tai atsakė prašydamas, jog ką pasakys, mes laikytume paslapyje kaip per išpažintį, kadangi jei kam nors paaiškėtų, pats netektų gyvybės: „Jūs, ponai, taip stipriai paraginote mane, kad man dera jums pasakyti teisybę. Aš žinau, jog karalius tvirtai laikėsi savo atsivertimo sumanymo, kadangi su dideliu troškimu liepė parašyti laišką; bet koku būdu nūsiskio, nežinau; velnias sėklą pasėjo, ir prašau, kaip pirmiau, kad tai jūs laikytute paslapyje.“

Be to, girdėjome iš kažkurio mažojo brolio, kad viena moteris iš karalienės namiškių⁶⁷ jam atskleidė, jog karalius tada kiekvieną naktį, kiek ten buvome, mums išėjus iš susitikimo įžengdavo į savo miegamąjį, pakvietęs kartu giminaitį Erudoną⁶⁸, ir verkė gaudžiausiai ir, padaręs pertrauką, vėl pradėjo verkti, ir kiekvieną naktį tai darė tris kartus, ir pagal tai, ką ta moteriškė galėjo spręsti, taip padarė dėl to, kad reikia atsitraukti nuo pradėto žingsnio⁶⁹.

Gedimino laišakai, tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell, Vilnius: Vaga, 2003, p. 39, 41, 47, 49, 57, 59, 61, 63, 133, 135, 137, 183, 185, 187, 189.

⁶⁶ Gediminas kalba, krikščionis, nors ir ne vienuolis, verčia į vokiečių arba lotynų kalbą, o raštininkai užrašo tekstą.

⁶⁷ Pranciškonų globojo stačiatikė (płg. 1340 m. pranciškonų kankinių aprašymą) Gedimino žmona, su jais bendraudavo ir jos tarnai.

⁶⁸ Erudonas – tarnas, minimas tiktai šiame tekste.

⁶⁹ Neaišku, ar čia tiesa, ar prasimanymas.